

Autoreferat

1. Imię i nazwisko:

Tomasz Szutkowski

2. Dyplomy i stopnie naukowe:

2005 r. – tytuł magistra w zakresie filologii słowiańskiej uzyskany na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego na podstawie pracy: *Оним в составе фразеологических единиц (на материале русского и польского языков)* (promotor: prof. zw. dr hab. Michaił Aleksiejenko, recenzent: prof. US dr hab. Krystyna Janaszek).

2008 r. – stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskany na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie rozprawy: *Имя собственное в составе паремийных единиц (на материале русского и польского языков)* (promotor: prof. zw. dr hab. Michaił Aleksiejenko, recenzenci: prof. dr hab. Valerij Mokijenko, prof. UAM dr hab. Andrzej Sitarski).

3. Informacje o zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

od 2009 r. – Uniwersytet Szczeciński, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Słowiańskiej, Zakład Translatoryki i Lingwistyki Konfrontatywnej (adiunkt).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.)

A) tytuł osiągnięcia naukowego:

Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan. Problemy. Perspektywy.

B) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Tomasz Szutkowski, *Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan. Problemy. Perspektywy*, 2015, Volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin – 483 ss.

C) omówienie celu naukowego i wyników badań ww. pracy wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Celem monografii jest zbadanie sposobów oraz metod opisu słownikowego jednostek paremicznych w języku rosyjskim i polskim, a także porównanie stanu rozwoju paremiografii obu wielkich słowiańskich tradycji przysłowioznawczych, które współistniały i ewoluowały obok siebie w zbliżonych warunkach historyczno-społeczno-kulturowych. Ponadto przeprowadzone analizy mają na celu zidentyfikowanie oraz omówienie najważniejszych problemów teoretycznych i metodologicznych opisu słownikowego paremii, z jakimi borykali się autorzy zbiorów i słowników paremiologicznych. Diagnoza stanu rozwoju paremiografii rosyjskiej i polskiej daje z kolei podstawy do wyznaczenia dalszych perspektyw jej rozwoju. Monografia mieści się w kręgu badań metaleksykograficznych.

Wybór wskazanego obszaru badawczego podyktowany jest przede wszystkim znaczeniem wielowiekowego dorobku paremiografii rosyjskiej i polskiej, który w ujęciu konfrontatywnym nie został dotychczas opracowany. Przysłowia stanowią niekwestionowane i niewyczerpane bogactwo ludzkiej myśli, doświadczeń, obserwacji, etyki, zdroworozsądkowego spojrzenia na otaczającą człowieka rzeczywistość. Licząca kilkaset lat tradycja gromadzenia i dokumentowania materiałów przysłowiowych w postaci antologii, zbiorów i wreszcie słowników paremiologicznych zdecydowała o kształcie dwudziestowiecznych, a także najnowszych opracowań paremiograficznych. W dobie globalizacji, zaniku ostrych granic między kulturą wiejską (będącą swoistym matecznikiem paremiologii) a miejską, powszechnym dostępem do środków masowego przekazu, zainteresowania przysłowiami mają swoje głębokie uzasadnienie. Inspiracją do podjęcia badań były moje wieloletnie zainteresowania paremiologią w różnych jej aspektach. Analiza zbiorów oraz słowników stała się przy tym okazją do bacznych obserwacji sposobu traktowania jednostek paremicznych jako przedmiotu opisu słownikowego. Heterogeniczna natura prowerbiów skłoniła mnie do obrania językoznawczego paradygmatu, aby przede wszystkim ukazać ich znakowy oraz komunikacyjno-pragmatyczny charakter (mniej zaś literacki, który z uwagi na popularne w XIX wieku zainteresowania etnograficzne zaowocował zwłaszcza w polskiej paremiologii dominacją paradygmatu literaturoznawczego). Kolejną przesłanką wyboru prezentowanej tematyki był fakt,

iż działalność paremiograficzna na tle szeroko traktowanej leksykografii stanowi co prawda dziedzinę niszową, jednak wartość materiału językowego zgromadzonego w opracowaniach paremiograficznych zasługuje na ujęcie nie tylko z punktu widzenia kulturowego, historycznego czy etnograficznego, ale także językoznawczego. Podjęcie wybranej tematyki uzasadnia brak podobnych opracowań szczególnie na gruncie polskiej paremiologii i paremiografii. Omawiana monografia ma wypełnić tę lukę badawczą.

Wpisując się w nurt szeroko rozumianej frazeologii oraz leksykografii, książka wychodzi także naprzeciw zainteresowaniom, oczekiwaniom oraz postulatom zgłaszanym przez badaczy, między innymi W. Mokijenkę¹, P. Żmigrodzkiego² oraz W. Chlebde³.

Monografia składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz zakończenia, ponadto na końcu został umieszczony spis bibliograficzny literatury przedmiotu (przede wszystkim rosyjsko- i polskojęzycznej) wraz z wykazem źródeł paremiograficznych (oddzielnie dla języka rosyjskiego i polskiego).

W rozdziale pierwszym (*Wprowadzenie. Metodologia i cel badań*, s. 15-27) omawiam podstawowe założenia pracy, metodologię oraz cel badań. Paremiografia rozumiana jako działalność polegająca na gromadzeniu, dokumentowaniu oraz opisie słownikowym paremii stanowi fundament współczesnej paremiologii. Wielowiekowe zainteresowania przysłowiami zaowocowały powstaniem antologii, zbiorów oraz słowników, dzięki którym materiał ten przez pokolenia przekazywany dotąd wyłącznie z ust do ust zachował się i mógł następnie stać się przedmiotem badań naukowych. Dawna tradycja zarówno rosyjskiego, jak i polskiego przysłowioznawstwa ukazuje traktowanie paremii w kategoriach etnograficznych, które z czasem weszło w obszar literaturoznawstwa (literatura ludowa). Przysłowia są jednakże bytami heterogenicznymi – sytuują się na pograniczu małych gatunków literatury ludowej oraz jednostek języka. Na gruncie rosyjskiej paremiologii zdecydowanie bardziej akcentowana językową stroną natury jednostek paremicznych. W polskiej natomiast, głównie za sprawą szkoły J. Krzyżanowskiego, dominowało podejście literaturoznawcze. Nie negując ludowej i literackiej proveniencji paremii, przyjmuję w badaniach stanowisko językoznawcze, traktując je jako osobliwy typ znaków językowych należących do szeroko rozumianej frazeologii. W ślad za M. Aleksiejenką, G. Permiakowem i W. Zmarzer przyjmuję systemowe ujęcie pa-

---

¹ В. Мокиенко, *Славянская паремология сегодня (аспекты исследования)*, [w:] *Слово. Текст. Czas XI. Frazeologia słowińska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym*, pod red. M. Hordy, W. Mokijenki, T. Szutkowskiego i H. Waltera. Szczecin-Greifswald 2012, s. 78-100.

² P. Żmigrodzki, *Słowo – słownik – rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Kraków 2008, s. 9-12.

³ W. Chlebda, *Mały prywatny katalog pilnych zadań frazeologicznych*, „Problemy frazeologii europejskiej” VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 15-31.

remiologii, w której należy wyodrębnić obszar jednostek centralnych, a także synkretycznych i peryferyjnych. Podejmując się omówienia wskazanej problematyki, należy uwzględnić także inną istotną kwestię: badania paremiologiczne nie nadały za osiągnięciami paremiografii, co zgodnie z konstatacją P. Żmigrodzkiego potwierdza się na gruncie ogólnej słownikarskiej praktyki, a zatem paremiografia także (podobnie jak szerzej – leksykografia) oczekuje na rozwój refleksji teoretycznej. Metaleksykografia (rozumiana jako ogół teoretycznych aspektów pracy leksykografa) obejmuje teorię leksykograficzną, krytykę słowników, studia nad użytkowaniem słowników, aspekt marketingowy oraz historię leksykografii⁴. Z wyjątkiem przedostatniego wymienionego elementu w monografii zostały omówione pozostałe aspekty, a zatem wpisuje się ona w metodologię stosunkowo młodej subdyscypliny, jaką jest metaleksykografia (w kontekście paremii można określić ją w węższym ujęciu mianem metaparemiografii). Ponadto w toku badań podkreślono aspekt językoznawczy opisu słownikowego jednostek paremicznych (metaleksykografia językoznawcza⁵). Celem pracy jest: 1) zbadać sposoby i metody opisu słownikowego jednostek paremicznych w rosyjskich i polskich zbiorach oraz słownikach paremiologicznych, 2) dostrzeżenie i analiza problemów metodologicznych, z jakimi zmagali się ich autorzy, 3) zgłoszenie propozycji i postulatów dla dalszego rozwoju paremiografii.

Rozdział drugi (*Granice paremiologii. Problem statusu jednostki paremicznej*, s. 29-69) poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym oraz terminologicznym. Aparat pojęciowy paremiologii tworzył się w czterech zasadniczych nurtach: 1) paremiograficznym (chronologicznie najwcześniejszym), 2) frazeologicznym, 3) logiczno-składniowym i 4) translatoryczno-leksykograficznym. Pierwszy ma naturalnie związek z kilkusetletnią praktyką gromadzenia, dokumentowania i mniej lub bardziej skomplikowanym opisem paremii. Działalność ta zaowocowała przede wszystkim licznymi nazwami gatunków prowerbialnych (*proverbium, adagium, przypowieść, przysłowie, powiedzenie, gnom, apoftegmat, priamel, welleryzm*). Nurt frazeologiczny, a więc włączający paremie do grupy jednostek frazeologicznych, wniósł na teren przysłowioznawstwa pojęcia *odtwarzalności, reprodukowalności, petryfikacji składu leksykalnego, metaforyczności znaczenia* i in. Uwaga badaczy w obszarze trzecim z wymienionych nurtów skupiała się na badaniu struktury składniowej i logicznej przysłów (stąd między innymi terminy: *inwariant logiczno-semantyczny, wartość logiczna jednostki paremicznej, inwariantna grupa tematyczna*). W ostatnich kilkunastu latach rozwija się również nurt

⁴ P. Żmigrodzki, *Słowo – słownik – rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Kraków 2008, s. 23.

⁵ Ibidem.

translatoryczno-leksykograficzny, którego wymiernym efektem są opracowywane dwu- i wielojęzyczne słowniki paremiologiczne. Z związku z tym w obiegu naukowym zaczęły funkcjonować terminy z pogranicza przekładu i paremiologii (*prototekst jednostki paremicznej, dokładny, dosłowny, przybliżony ekwiwalent paremiologiczny*). Aparat pojęciowy współczesnej paremiologii ma więc niewątpliwie interdyscyplinarny rodowód, co oczywiście pozostaje w bezpośrednim związku z różnymi aspektami badania paremii. W dalszej części rozdziału drugiego omówiony został problem statusu jednostki paremicznej w kontekście tak zwanego wąskiego i szerokiego podejścia do frazeologii. Opowiadając się za drugim stanowiskiem, traktuję paremie jako typ jednostki frazeologicznej, której przysługują następujące podstawowe parametry: reprodukowalność, ponadleksykalna budowa, dwupłaszczyznowa semantyka (znaczenie dosłowne i przenośne) oraz funkcja wtórnych środków nominacji językowej motywowana względami pragmatycznymi (charakterystyka zjawisk, obiektów, procesów, przekaz wartości etycznych, aspekt wychowawczo-pouczaający). W systemie paremiologicznym wyodrębniam centrum, które tworzy *przysłowie właściwe* (ros. *собственно пословица*): jednostka frazeologiczna funkcjonująca w charakterze znaku sytuacyjnego w formie utartego i odtwarzanego zdania w gotowej, względnie stabilnej postaci; semantyczną cechą przysłowia właściwego jest dwustopniowe znaczenie – dosłowne (literalne lub eksplicytne) i przenośne (ukryte lub implicytne), powstałe na bazie powtarzalnej i typowej sytuacji; cel komunikacyjny tych jednostek polega na wtórnej, obrazowej i motywowanej pragmatycznie nominacji owych powtarzalnych sytuacji lub zjawisk. Obok przysłowia właściwego zasób paremiologiczny tworzą przysłowia kalendarzowe (prognostyki), przysłowia historyczne, aforyzmy, sentencje (maksymy) i zwroty przysłowiowe (nazywane też niekiedy powiedzeniami).

Rozdziały trzeci (*Jednostki paremiczne na tle rosyjskiej tradycji paremiologicznej i paremiograficznej*, s. 71-176) i czwarty (*Jednostki paremiczne na tle polskiej tradycji paremiologicznej i paremiograficznej*, s. 177-275) mają analogiczną strukturę – rozpoczyna je przegląd dawnych zbiorów paremiologicznych, których powstanie zdecydowało o obecnym kształcie dorobku odpowiednio paremiologii rosyjskiej i polskiej.

Na przełomie XVII i XVIII wieku w paremiologii rosyjskiej termin *przysłowie* zaczął być stopniowo używany w znaczeniu bliższym współczesności. Wcześniej wyraz ten używany był na oznaczenie rozmowy, wypowiedzi i innych niespokrewnionych z paremiologią pojęć. Przede wszystkim dzięki pracom I. Sniegiriewa oraz W. Dala wiadomo, że do XVII wieku przysłowia określano mianem *притча, глаголемое* lub *молва*. We współczesnym określeniu *пословица* w pewnym sensie skupiły się znaczenia wszystkich trzech wcześniej używanych nazw: 'инсказательный рассказ', 'выражение, вошедшее в обиход', 'слухи,

вести'. Erę paremiografii rosyjskiej rozpoczyna anonimowy zbiór z 1690 roku „Повести или пословицы всенароднейшие по алфавиту” zawierający około 2 500 paremii. Następne stulecia przynoszą kolejne publikacje, w których obserwuje się stopniowy przyrost ilościowy gromadzonego materiału, jednak zasadniczo ich budowa jest podobna i zasadza się na prostym wykazie przysłów zasłyszanych czy też wynotowanych z różnorodnych tekstów literackich, religijnych czy filozoficznych. Istotnym krokiem naprzód okazały się dopiero publikacje I. Sniegiriewa, a zwłaszcza praca z 1848 roku zatytułowana „Русские народные пословицы и притчи”, w której autor opisuje i wskazuje źródła paremiologii rosyjskiej. Momentem przełomowym okazała się publikacja monumentalnego zbioru W. Dala „Пословицы русского народа”. Wartość tego dzieła polega przede wszystkim na objętości (ponad 30 000 jednostek), źródłach materiału (żywy, autentyczny język) oraz na zerwaniu z incipitowym sposobem rejestracji paremii i zastąpieniu go układem tematycznym. Początek XX wieku przynosi kolejną istotną dla rozwoju paremiografii publikację – „Русская мысль и речь” M. Michelsona. Nie jest to co prawda zbiór czysto paremiologiczny, ale wnoszący swoim kształtem istotne *novum* (przede wszystkim wprowadza informacje objaśniające sens rejestrowanych paremii, co można uznać za zaczątek ich definicji, oraz akcentuje przydatność wiedzy historyczno-etymologicznej w opisie słownikowym przysłów). Okres współczesny otwiera zbiór M. Rybnikowej „Русские пословицы и поговорки”. Autorka – co należy podkreślić – nie skorzystała w swoim opracowaniu z zasobów materiałowych W. Dala, lecz przeprowadziła własne ekscerpcje. Dzięki temu paremiografia rosyjska wzbogaciła się o przysłowia faktycznie używane w latach 30. XX wieku na terytorium ówczesnego Związku Radzieckiego. Zbiór M. Rybnikowej jest opracowaniem tematycznym, jednak wnosi on w porównaniu do publikacji W. Dala wyższy stopień uszczegółowienia klasyfikacji (podział na grupy i podgrupy tematyczne), wprowadza krótkie objaśnienia znaczenia wybranych przysłów, rejestruje warianty paremiczne, a także podaje informacje geograficzne o terytorium, na jakim wybrane paremie funkcjonowały. W 1965 roku ukazał się bardzo oryginalny zbiór przysłów ateistycznych A. Żiguliewa („Без Бога шире дорога. Атеистические пословицы и поговорки”), którego zawartość miała dowodzić rzekomego, genetycznie ateistycznego światopoglądu Rosjan. W rozwoju paremiografii zbiór ten zapoczątkowuje praktykę wyodrębniania głównego komponentu paremii i umieszczania go w funkcji jednostki hasłowej. Publikacją, która wniosła wielki wkład do praktyki opisu słownikowego przysłów, jest słownik W. Żukowa „Словарь русских пословиц и поговорок”. Autor uwzględnił w nim aspekt formalny, semantyczny i funkcjonalny przysłów, wprowadził dwa rodzaje definicji (logiczną i komunikacyjno-pragmatyczną), uwzględnił obecność wariantów paremicznych (wraz z ich klasyfikacją), za-

mieścił materiał egzemplifikacyjny. Powrót do praktyki alfabetyczno-incipitowego rejestrowania przysłów przyniósł wydany w 1988 roku tom „Русские пословицы и поговорки” pod redakcją wybitnego folklorysty, W. Anikina. Z ważniejszych opracowań paremiograficznych należy wymienić nowatorską publikację W. Zimina i A. Spirina „Пословицы и поговорки русского народа. Большой толковый словарь”. Wyjątkowość tego słownika polega przede wszystkim na sposobie egzemplifikacji przysłów. Autorzy nie wykorzystali bowiem cytatów z literatury czy też innych tekstów. Zebrane w słowniku jednostki paremiczne dzięki swojej treści w odpowiednim tematycznym zestawieniu utworzyły quasi-narracyjne makrokonteksty. Zwieńczeniem rozwoju paremiografii rosyjskiej jest tak zwana wielka „trylogia” paremiologiczna, która powstała pod kierunkiem prof. W. Mokijenki w środowisku petersburskich uczonych. Po raz pierwszy w paremiografii za kryterium selekcji zgromadzonej kartoteki (liczącej ponad 155 000 jednostek) przyjęto parametr genologiczny (pierwsza część zawiera frazeologię ludową: „Большой словарь русских поговорок”; druga – obrazowe porównania: „Большой словарь русских народных сравнений”; trzecia – przysłowia: „Большой словарь русских пословиц”). Autorzy w części dotyczącej przysłów przyjęli oryginalną metodę ich porządkowania – *стрешневой принцип*. Polega ona na wyodrębnieniu w przysłowiach jednego, pierwszego w kolejności komponentu głównego, wokół którego skupia się centrum semantyczne jednostki, a następnie na umieszczeniu tegoż komponentu w funkcji hasła. Artykuł hasłowy ma rozbudowaną strukturę: wyraz hasłowy, forma fleksyjna wyrazu hasłowego, jednostka paremiczna, kwalifikatory, szczegółowa informacja chronologiczno-dokumentacyjna oraz komentarze uzupełniające – eksplikacja semantyczna, adnotacja historyczno-etymologiczna, wyjaśnienie znaczenia wybranych komponentów leksykalnych, wskazanie jednostek analogicznych w językach obcych. Publikacja ta wypełniła największą lukę, dając najobszerniejszy obraz dorobku rosyjskiej paremiologii wraz z informacjami chronologiczno-dokumentacyjnymi, a jej rangę porównuje się do niemieckiego zbioru K. F. W. Wandera czy polskiej „Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich” pod redakcją J. Krzyżanowskiego.

Dzieje polskiej paremiografii otwiera zbiór S. Rysińskiego „Proverbiorum polonicorum” z 1618 roku. Zawiera on 1 800 jednostek w układzie alfabetyczno-incipitowym. Kilkaście lat później G. Knapiusz opublikował znacznie obszerniejsze dzieło (liczące kilkanaście tysięcy jednostek) „Adagia continens”, w którym oprócz przysłów polskich zamieścił przykłady obcojęzyczne. Zbiór Knapiusza miał charakter normatywny, autor nie uwzględnił w nim paremii uznawanych za nieobyczajne. O wiele bardziej znaczącą publikacją w dawnej paremiografii polskiej były „Przysłowia mów potocznych” A. M. Fredry. Już sam tytuł sugere-

rował, że w tomie tym znalazły się paremie zasłyszane, pochodzące z żywej mowy, nie zaś ze źródeł klasycznych. Autor po raz pierwszy zastosował uproszczoną metodę tematycznej systematyzacji przysłów, dodatkowo też sporządził pomocniczy indeks ułatwiający korzystanie z części zasadniczej. XVII i XVIII wiek przynosi głównie publikacje o charakterze popularyzatorskim („Adagia Polonica” A. K. Żeglickiego, „Nowy dykcjonarz to jest mownik polsko-niemiecko-francuski z przydatkiem przysłów...” M. A. Trotza i in.). Wiek XIX zapisał się w dziejach paremiografii przede wszystkim wzmoczoną działalnością ekspedycyjną oraz dokumentacyjną O. Kolberga, J. A. Konopki i ich współpracowników. Objasnianiem przysłów zajął się natomiast K. W. Wójcicki, chociaż stosunek późniejszych paremiologów (zwłaszcza J. Krzyżanowskiego) do jego wywodów był zdecydowanie ambiwalentny. Swoistym pomostem między dawną a nowoczesną paremiografią jest dzieło S. Adalberga „Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich” (1889-1894), którego autor postawił sobie za cel ujęcie możliwie całego dorobku polskiej paremiologii, sięgając aż do tekstów średniowiecznych (pomiął jedynie przysłowia obsceniczne i obcojęzyczne). Największym dokonaniem S. Adalberga było przyjęcie rozwiązania sprawdzonego już na gruncie niemieckiej paremiografii w publikacji K. F. W. Wandera. Polegało ono na ułożonych alfabetycznie leksemach, które stanowiły swoiste jądro znaczeniowe, element nieusuwalny, niezmienny lub podatny na minimalne modyfikacje (J. Krzyżanowski nazwał ten sposób układem alfabetyczno-hasłowym). Adalberg przywiązywał także dużą wagę do rejestrowania wariantów paremicznych. Najważniejszym dziełem w polskiej paremiologii i paremiografii jest „Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich” (1969-1978) pod redakcją J. Krzyżanowskiego. Punktem wyjścia dla zespołu redakcyjnego była zawartość „Księgi przysłów” S. Adalberga, którą jednak uzupełniono nowym materiałem pochodzącym z prowadzonych na wielką skalę ekscerpcji (w rezultacie kartoteka liczyła około pół miliona jednostek). Zespół pod kierunkiem J. Krzyżanowskiego przyjął maksymalne kryterium doboru materiału, a więc poza przysłowiami właściwymi w „Nowej księdze” znalazły się wyrażenia i zwroty przysłowiowe, co wpisuje się w tradycję utrwaloną przez S. Rysińskiego, G. Knapskiego i S. Adalberga. Autorzy usystematyzowali jednostki paremiczne według wyrazów głównych (układ alfabetyczno-hasłowy), łącząc jednocześnie przysłowia bliskoznaczne w grupy wariantowe, co stanowiło istotne *novum*. W poszczególnych hasłach ważnym elementem są dane chronologiczno-dokumentacyjne oraz zapis przysłów gwarowych. Przy wybranych przykładach podano też eksplikacje semantyczne, wskazano odpowiedniki obcojęzyczne, informacje etymologiczne i etnograficzne. Podobną metodę opisu słownikowego przyjął S. Świrko w tomie 60. „Dzieł wszystkich” O. Kolberga, który poświęcony był przysłowiom zebranych przez tego wielkiego

i zasłużonego XIX-wiecznego badacza polskiego folkloru. Od lat siedemdziesiątych XX wieku, czyli od momentu publikacji „Nowej księgi”, w polskiej paremiografii ukazywały się głównie zbiory będące jej mniej lub bardziej obszernymi wypisami publikowanymi w celach popularyzatorskich. Oryginalnym opracowaniem na tym tle okazał się zbiór R. Mazurkiewicza „Wiadomych rzeczy pospolita spiżarnia” poświęcony w całości paremiologii staropolskiej. Publikacją, która najwięcej wnosi do udoskonalenia warsztatu paremiograficznego, jest „Słownik przysłów czyli przysłownik” K. Kłosińskiej. W tym niewielkim, bo liczącym zaledwie 500 jednostek opracowaniu, udało się umiejętnie połączyć układ alfabetyczno-hasłowy z tematycznym. Największą zaletą „Przysłownika” są konsekwentnie umieszczane przy poszczególnych przysłowicach definicje funkcjonalne (komunikacyjno-pragmatyczne), które obrazują ich faktyczne użycie w żywym, codziennym języku. Ogół wiedzy o paremiach autorka dopełnia informacjami historyczno-etymologicznymi, co w tym przypadku ma istotne walory poznawcze i przyczynia się do podniesienia poziomu kompetencji paremiologicznej użytkowników języka. Publikacja K. Kłosińskiej wyróżnia się także układem tematycznym, który nie opiera się jednak na komponentach leksykalnych, lecz na sytuacji oznaczanej przez dane przysłowie. W słowniku znalazły się także synonimy i antonimy paremiologiczne. Należy zwrócić uwagę, iż chociaż opracowanie K. Kłosińskiej jest z zamierzenia adresowane do szerokiego kręgu odbiorców, to jednak przyjęta w nim koncepcja opisu słownikowego przysłów wnosi najwięcej nowych, oryginalnych elementów, które można by z powodzeniem wykorzystać w obszerniejszym słowniku paremiologicznym.

Rozdział piąty (*Implikacje dla teorii i praktyki paremiograficznej*, s. 277-342) ma charakter postulatywny. Analiza rosyjskiej i polskiej tradycji paremiograficznej wskazuje na dominację działalności dokumentacyjnej, niewiele publikacji miało charakter ściśle leksykograficzny. Ocena tego faktu z jednej strony jest pozytywna, gdyż dzięki opracowanym zbiorom spuścizna ludowej twórczości oralnej dotrwała do naszych czasów, z drugiej jednak strony – jak zauważa W. Mokijenko – praktyka paremiograficzna ograniczała się w dużym stopniu jedynie do powielania zgromadzonego już wcześniej materiału (przede wszystkim chodziło o dzieło W. Dala), wątpliwości budziła ponadto wiarygodność danych chronologiczno-dokumentacyjnych. Badacz negatywnie ocenił też ateizację przysłów. W polskiej tradycji paremiograficznej powielanie dotyczyło głównie zawartości „Nowej księgi”. Z kolei dominujący w paremiologii paradygmat literaturoznawczy dopatrywał się w przysłowicach przede wszystkim gatunków literackich, nie zaś jednostek języka. Na znakowy charakter paremii w rosyjskiej paremiologii zwrócił uwagę G. Permiakow, w polskiej – w ostatnich latach G. Szpila. Przyjmując zatem zaproponowane przez badaczy stanowisko, należy w konse-

kwencji przyjrzeć się szczegółowo specyfice znakowej natury przysłów. Według Permiakowa istota jednostki paremicznej ma cztery punkty odniesienia: 1) znak jako taki (paremia – strona formalna), 2) sens dosłowny, 3) sens przenośny oraz 4) realna sytuacja w rzeczywistości pozajęzykowej, do której odnosi się dana jednostka lub do której potencjalnie można ją odnieść. Chcąc zgłosić postulat optymalnego modelu opisu słownikowego przysłów, należy uwzględnić wszystkie wymienione przez G. Permiakowa parametry. Ponadto nie bez znaczenia pozostaje społeczno-komunikacyjny kontekst każdego opracowania leksykograficznego, w którym znaczącą rolę odgrywa nie tylko autor (lub autorzy) słownika, ale także jego potencjalny odbiorca, a co za tym idzie – jego potrzeby, oczekiwania, kompetencje, nawyki czy przyzwyczajenia (taki pogląd na leksykografię wyraża m.in. W. Chlebda i P. Żmigrodzki). Społeczno-komunikacyjne podejście do leksykografii okazuje się szczególnie przydatne na polu paremiografii z co najmniej kilku względów: 1) pierwotnym środowiskiem funkcjonowania przysłów jest żywy język, wtórnym – teksty pisane oraz zbiory i słowniki paremiologiczne; 2) w przypadku każdego zbioru lub słownika paremiologicznego istotną rolę odgrywała osoba autora (lub autorów); 3) w większości opracowania tego typu były zorientowane na nieprofesjonalnego odbiorcę (pełniły funkcje dydaktyczno-popularyzatorskie). Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia, można było zarysować dwie ważne dla rozwoju paremiografii perspektywy – projektu paremiologicznego słownika opisowego i paremiologicznego słownika ideograficznego. Dotychczas bowiem takie projekty nie zostały zrealizowane, a ich powstanie wypełniłoby znaczącą lukę w paremiologii i paremiografii słowiańskiej. Paradoksalnie, optymalna propozycja kompleksowego opisu słownikowego paremii pojawiła się poza paremiografią, a została opracowana na potrzeby stworzonego elektronicznego „Wielkiego słownika języka polskiego” pod kierunkiem P. Żmigrodzkiego. Przyjmując za punkt wyjścia tę interesującą propozycję leksykograficzną i przenosząc ją na grunt czystej paremiografii, należało dokonać określonej rewizji zaprojektowanego hasła paremicznego, aby jego struktura odzwierciedlała możliwie wszystkie parametry przysłów. W zaprezentowanej w monografii propozycji hasło paremiczne zawiera następujące elementy: jednostka hasłowa, kategoria paremiologiczna (przysłowie właściwe, prognostyk, sentencja itd.), etymologia, objaśnienia gramatyczno-leksykalne (dotyczy jednostek zawierających archaizmy), definicja znaczenia metaforycznego, opis sytuacji komunikacyjnej, funkcja komunikacyjna (stwierdzenie, pouczenie, sąd, ocena itd.), materiał egzemplifikacyjny, definicja znaczenia dosłownego, cytat poświadczający użycie przysłowia w znaczeniu dosłownym, informacja ideograficzna (pole tematyczne – grupa tematyczna), jednostki synonimiczne, jednostki antonimiczne, transformacje paremiczne. Zgodnie z zaproponowaną strukturą hasła paremicznego, projektowany

słownik wymaga opracowania dwóch indeksów pomocniczych – hasłowego i tematycznego. Pierwszy umożliwi odszukanie wybranej jednostki paremicznej na podstawie dowolnego komponentu leksykalnego, drugi – pozwala na odszukanie przysłów dotyczących określonej tematyki. Drugim zgłoszonym w monografii postulatem jest projekt paremiologicznego słownika ideograficznego, który mógłby znaleźć zastosowanie przede wszystkim w badaniach nad językowym obrazem świata. Paremiologia stanowi bardzo ważny jego składnik, gdyż w jednostkach paremicznych utrwaliły się rezultaty ludzkiej obserwacji otaczającego świata, prawdy moralne, cechy ludzkiej natury, informacje dotyczące zjawisk przyrodniczych. Opracowanie słownika ideograficznego wymaga przyjęcia określonej siatki pól semantycznych oraz ustalenia typu definicji jednostek paremicznych, który zostanie przyjęty za podstawę kwalifikacji do danej grupy tematycznej. Ponadto, ważnym zagadnieniem pozostaje ustalenie zasady konstruowania schematu klasyfikacji ideograficznej: dedukcyjnie (odgórnie) lub indukcyjnie (oddolnie). W proponowanym projekcie należałoby za podstawę kwalifikacji przyjąć definicje znaczenia przenośnego z ważnym jednak zastrzeżeniem – jeśli danego przysłowia można sensownie użyć również na poziomie *explicite* (np. *Apetyt rośnie w miarę jedzenia; Baba z wozu koniom lżej*), to trzeba uwzględnić również definicję znaczenia dosłownego. W paremiologicznym słowniku ideograficznym warto połączyć obie wyżej wymienione metody (dedukcyjną i indukcyjną) konstruowania siatki pól semantycznych. Na wstępie więc należy przyjąć za punkt wyjścia pewien konkretny szkielet siatki ideograficznej (np. schemat według propozycji J. Pradida), a następnie w trakcie kwalifikacji jednostek paremicznych doprecyzowywać jej kształt, co oczywiście będzie determinowane specyfiką nominowanych przez paremie zjawisk, procesów, cech, obiektów, powtarzalnych sytuacji. Przy najniższym poziomie klasyfikacji ideograficznej należy podać właściwy numer pola / grupy semantycznej, pod którym zostaną zapisane odnośne jednostki paremiczne. Do projektowanego słownika zachodzi konieczność opracowania aneksu w postaci wykazu wszystkich objętych opisem jednostek paremicznych wraz z odsyłaczem do numeru konkretnego obszaru tematycznego.

Ostatni rozdział (*Współczesne transformacje paremiczne w perspektywie paremiograficznej*, s. 343-411) jest poświęcony współczesnym transformacjom paremicznym w perspektywie paremiograficznej. Wariantywność jest immanentną cechą paremii, co wynika przede wszystkim z ich ludowej, oralnej proveniencji. Zjawisko to na polu paremiologii zachodziło od samego początku, o czym świadczą zapisy już w najdawniejszych zbiorach. Na tle dynamicznych procesów i przemian, jakie zachodzą we współczesnej przestrzeni społeczno-kulturowej, obserwuje się swoiste odrodzenie paremiologii w postaci transformacji nazywanych też niekiedy antyprzysłowiami. Należy je traktować w kategoriach neologizmów pare-

micznych, które funkcjonują w nowym znaczeniu i zwykle towarzyszy im nacechowanie stylistyczne z wyrazistym odcieniem sarkazmu, ironii, dezaprobaty, niekiedy także humoru czy żartu. Antyprzysłowia powstają często jako wyraz negacji prawd, które dotąd wyrażały ich pierwowzory (przysłowia kanoniczne). Inną przyczyną powstawania transformacji paremicznych jest próba dopasowania przysłów tradycyjnych do nowych zmieniających się realiów. Niekiedy antyprzysłowia są po prostu wyrazem kreatywności językowej i zwykłej zabawy językiem (funkcja ludyczna). W paremiologii rosyjskiej transformacjom paremicznym poświęca się sporo uwagi (głównie w pracach W. Mokijenki, E. Seliwierstowej, H. Waltera). W polskiej – temat ten wciąż pozostaje na marginesie badawczym (krótkie wzmianki o antyprzysłowia można przeczytać w publikacjach K. Kłosińskiej czy D. Świerczyńskiej). Pilotażowa ekscerpcja przeprowadzona w wolnych zasobach internetowych wykazała imponującą liczbę funkcjonujących aktualnie transformacji paremicznych we współczesnej polszczyźnie (niektóre przysłowia wygenerowały ponad osiemdziesiąt różnych wariantów). Zważywszy na fakt, iż transformacjom podlegają przede wszystkim przysłowia powszechnie znane i aktualnie używane, za podstawę do przeprowadzenia ekscerpcji należało przyjąć zawartość tzw. minimum paremiologicznego, które w języku polskim opracował G. Szpila. Obfity materiał faktograficzny w postaci wyekscerpowanych antyprzysłów powinien stać się przedmiotem opisu słownikowego, co na gruncie rosyjskiej paremiografii już nastąpiło (słowniki W. Mokijenki i H. Waltera oraz A. Reznikova). Propozycja uproszczonego opisu zakłada szeregowanie transformacji paremicznych w porządku alfabetyczno-incipitowym pod wyjściową jednostką kanoniczną (tzw. protoparemią). Opis poszerzony zakłada natomiast znaczne rozbudowanie struktury artykułu hasłowego: 1) jednostka paremiczna w formie kanonicznej (protoparemia), 2) znaczenie przenośne protopareмии, 3) informacja o pierwszym poświadczonym zapisie protopareмии, 4) cytaty wraz z lokalizacją, 5) transformacje paremiczne z podziałem na poszczególne typy (strukturalne, semantyczno-strukturalne, kontaminacje, transformacje w funkcji ludycznej). Zgłoszona propozycja opisu słownikowego transformacji paremicznych ma w zamierzeniu zachęcić potencjalnych leksykografów do opracowania chociażby eksperymentalnego słownika polskich antyprzysłów.

Wnioski z przeprowadzonych badań są następujące: 1) do końca XIX wieku zarówno rozwój rosyjskiej, jak i polskiej paremiografii polegał przede wszystkim na gromadzeniu zasłyszanego lub wyekscerpowanego z różnorodnych tekstów materiału i jego dokumentacji w postaci mniej lub bardziej rozbudowanych zbiorów paremiologicznych; od początku praktyki paremiograficznej można zaobserwować tradycję gromadzenia bardzo zróżnicowanego materiału – począwszy od przysłów właściwych przez prognostyki, przysłowia historyczne,

aż po zwroty i wyrażenia przysłowiowe (część z nich zalicza się obecnie do idiomów i frazemów); 2) na przełomie XIX i XX wieku działalność paremiograficzna zaczyna stopniowo koncentrować się na opisie słownikowym zebranego materiału, co znalazło swoje odzwierciedlenie w tematycznym zbiorze W. Dala i „Księżdz przysłów” S. Adalberga wzorowanej na dziele K. F. W. Wandera; 3) wiek XX w paremiografii rosyjskiej był naznaczony piętnem spuścizny W. Dala, w aspekcie teoretycznym (prace G. Permiakowa, A. Krikmanna, J. Roźdiestwińskiego, W. Żukowa, A. Żółkowskiego, później – E. Seliwierstowej, L. Stiepanowej, W. Mokijenki) nastąpił znaczący postęp w badaniach językoznawczych nad przysłowiami; 4) w paremiografii polskiej, głównie za sprawą publikacji S. Adalberga, już na początku lat siedemdziesiątych powstała wielka antologia paremiologiczna na wzór niemieckiego Wandera; w ślad za redaktorem naukowym tego wielkiego projektu, J. Krzyżanowskim, myśl paremiologiczna rozwijała się przede wszystkim w nurcie literaturoznawczym; 5) zwłaszcza na tle porównawczym rosyjsko-polskim uwidacznia się heterogeniczna natura przysłów, ich ambiwalentny status (jednostka językowa vs. gatunek literatury ludowej), fakt ten należy obligatoryjnie wziąć pod uwagę niezależnie od przyjętego paradygmatu w prowadzonych badaniach paremiologicznych; 6) jądro zasobu paremiologicznego tworzą przysłowia właściwe, obok których sytuują się przysłowia kalendarzowe (prognostyki) i historyczne, nieco dalej od paremiologicznego centrum znajdują się sentencje oraz aforyzmy, na obrzeżach natomiast – zwroty i wyrażenia przysłowiowe (lub inaczej – frazeologia ludowa); przykład rosyjskiej „trylogii” paremiologicznej czyni zasadnym wysunięcie postulatu wznowienia po ponad czterdziestu latach „Nowej księgi przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich” w zmienionej formie według kryterium genologicznego (przysłowia, zwroty i wyrażenia przysłowiowe, porównania); 7) jak pokazuje praktyka rosyjskiej i polskiej paremiografii, przysłowia są kłopotliwe w opisie słownikowym, a ich składniowa autonomiczność zdaje się dodatkowo pogłębiać trudności w stworzeniu funkcjonalnej metody ich systematyzacji; za optymalne rozwiązanie należy uznać układ alfabetyczno-hasłowy wraz z opracowanym indeksem hasłowym; 8) mikrostruktura paremiologicznego słownika opisowego powinna uwzględniać następujące elementy w proponowanym porządku: jednostka paremiczna, kategoria paremiologiczna (lub inaczej – gatunek), etymologia, objaśnienia gramatyczno-leksykalne, definicja znaczenia metaforycznego, opis sytuacji komunikacyjnej, wskazanie funkcji komunikacyjnej, ilustracja materiałowa, eksplikacja znaczenia dosłownego oraz materiał egzemplifikacyjny użycia paremii w sensie literalnym (o ile istnieje); paremiologiczny słownik opisowy ma za zadanie dostarczyć usystematyzowanej wiedzy na temat jednostek paremicznych w różnych aspektach; 9) opracowanie paremiologicznego słownika ideograficznego ma za zadanie uka-

zać faktyczny wycinek rzeczywistości pozajęzykowej, jaki odzwierciedlił się w obfitym i różnorodnym gatunkowo materiale paremiologicznym; realizacja tego projektu paremiograficznego winna być poprzedzona powstaniem paremiologicznego słownika opisowego, w którym jednostki paremiologiczne zostaną właściwie zdefiniowane; ponadto, w trakcie opracowywania siatki ideograficznej zasadne wydaje się połączenie metody dedukcyjnej i indukcyjnej; paremiologiczny słownik ideograficzny z pewnością okaże się przydatny w badaniach nad rekonstrukcją językowego obrazu świata (tzw. EUROJOS-u); 10) rezultaty procesów innowacyjnych w paremiologii również powinny być objęte działalnością paremiograficzną; postulat ten dotyczy przede wszystkim polskiej paremiografii, w której dotychczas słownik antyprzysłów, choćby w wersji eksperymentalnej, nie ukazał się. Dalszy rozwój paremiografii z pewnością przysłuży się lepszemu poznaniu natury przysłów, ich językowo-kulturowej specyfiki, niebagatelnej roli w kształtowaniu tożsamości narodowej Polaków i Rosjan. Ponadto, współczesne badania w zakresie paremiografii i paremiologii w pełni wpisują się w nurt lingwistyki ekologicznej, której zadaniem jest m.in. troska o zachowanie językowej spuścizny minionych pokoleń. Paremiologia ponad wszelką wątpliwość stanowi jej nieodłączny element.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

Na mój dorobek naukowy składa się blisko 40 prac poświęconych problemom onomastyki, frazeologii, paremiologii, paremiografii w aspekcie porównawczym, lingwistyki kulturowej oraz przekładu, ukazujących się od 2004 roku. Są wśród nich: monografie (3), artykuły naukowe (30), rozdział w monografii (1), redakcja prac zespołowych (1), wstępy do monografii zbiorowych (3), abstrakty (5), recenzja autoreferatu dysertacji doktorskiej (1). Trzy artykuły naukowe po uzyskaniu pozytywnych recenzji oczekują na druk. (Por. Załącznik nr 3)

Początkowo moje zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół frazeologii oraz onomastyki współczesnego języka rosyjskiego i języka polskiego, co miało bezpośredni związek z przygotowywaną pracą magisterską (*Оним в составе фразеологических единиц*). W wyżej wymienionej pracy omówiłem dyskusyjne problemy związane z semantyczną specyfiką nazw własnych, cechami nazwy własnej jako komponentu jednostki frazeologicznej w językach pokrewnych. Praca ta była także próbą konfrontacji analizy korpusów frazeologizmów z komponentem onomastycznym we współczesnym języku rosyjskim i polskim

ze zwróceniem szczególnej uwagi na rolę nazwy własnej w procesach motywacyjnych znaczenia frazeologicznego. Zjawiskiem funkcjonowania nazw własnych w składzie związków frazeologicznych zająłem się jeszcze w kilku artykułach (*Оним как средство мотивации фразеологического значения в русском и польском языках*, [w:] *Россия-Польша: филологический и историко-культурный дискурс*, pod red. С. Г. Шулежковой, Магнитогорск 2005, s. 510-516; *Образ человека в русских и польских фразеологизмах с антропонимическим компонентом*, [w:] *Слово. Текст. Czas VIII. Człowiek we frazeologii i leksyce języków słowiańskich*, pod red. М. Алексиевски и М. Норды, Szczecin 2005, s. 187-196; *Фразеология библейского происхождения с антропонимическим компонентом в современном польском и русском языках (к постановке вопроса)*, [w:] *Świat Słowian w języku i kulturze VI*, pod red. Е. Коморовskiej i А. Krzanowskiej, Szczecin 2005, s. 271-276; *Антропоним как средство отражения христианской культуры в языке (на материале фразеологических библеизмов)*, [w:] *Слово в языке и речи: Международный сборник научных трудов*, отв. ред. Т. М. Свиридова, Елец 2009, s. 401-407; *Топонимы jako środki wtórnej nominacji (na materiale frazeologizmów z komponentem onomastycznym we współczesnym języku rosyjskim i polskim)*, [w:] *„Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 7”*, pod red. М. Samowskiego i W. Wysoczańskiego, Wrocław 2009, s. 275-283).

Badania na pograniczu frazeologii i onomastyki skierowały moją uwagę w kierunku samych nazw własnych. Zachęcony jeszcze w czasie studiów przez mojego promotora, prof. zw. dr. hab. Michaiła Алексиевски, zająłem się analizą nazewnictwa osobowego mojej rodzinnej miejscowości – Pyrzyc. Zebrany i opracowany na podstawie ksiąg metrykalnych parafii materiał zaowocował powstaniem monografii (*Антропонимия Земли Пырзической, Zapol*, Szczecin 2004. – 359 ss.), która przyczyniła się nie tylko do zbadania nadawanych w latach 1945-2004 imion, ale także do popularyzacji wiedzy z zakresu onomastyki wśród mieszkańców regionu. Zagadnieniami onomastycznymi zająłem się jeszcze w kilku odrębnych artykułach (*Wybór i popularność imion a sakrament bierzmowania*, [w:] *Nazewnictwo na pograniczach*, pod red. J. Ignatowicz-Skowrońskiej, Szczecin 2005, s. 195-201; *Nazwy własne w kontekście procesu apelatywizacji. Aspekt kognitywno-kulturologiczny*, [w:] *„Literatury i języki wschodniosłowiańskie wobec swego czasu historycznego”*, red. nauk. А. Ksenicz, М. Łuczyk, Zielona Góra 2010, s. 161-166; *O apelatywizacji nazw własnych w słownictwie gwary uczniowskiej*, „Poradnik Językowy” 2013, z. 3, s. 73-83).

Stopniowo moje zainteresowania naukowe skierowały się w stronę zjawiska funkcjonowania nazw własnych w jednostkach paremicznych (*Imię w strukturze przysłowia*, [w:] *Слово – Сознание – Культура*, сост. Л. Г. Золотых, Москва 2006, s. 170-176; *Оpozycja nomen proprium – nomen appellativum a struktura jednostek paremiologicznych (na materiale języka rosyjskiego i pol-*

skiego), [w:] „Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 6”, pod. red. M. Sarnowskiego i W. Wysoczańskiego, Wrocław 2008, s. 453-458; *Прагматика онимического компонента в русских и польских пословицах*, [w:] *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, t. III, red. nauk. A. Pstyga, Gdańsk 2008, s. 253-258). Obfity i zróżnicowany materiał faktograficzny wyekscerpowany ze zbioru „Пословицы русского народа” W. Dala oraz „Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich” pod red. J. Krzyżanowskiego zachęcił mnie z kolei do analizy nazw własnych oraz paremii w aspekcie lingwokulturoznawczym (*Имя собственное в составе паремийной единицы (лингвокультурологический аспект)*), [w:] *Фразеология и когнитивистика*, t. 2, „Идиоматика и когнитивная лингвокультурология”, отв. ред. Н. Ф. Алефиренко, Белгород 2008, s. 321-325; *Андроцентризм и его языковое проявление в паремийных единицах с компонентом-антропонимом*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas IX. Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu*, pod red. M. Aleksiejenki i M. Hordy, Szczecin 2008, s. 240-244; *Церковные варианты личных имён в русских паремиях как средство отражения христианской культуры и традиции народа*, [w:] „*Языkowy obraz świata a kultura*”, t. 2, pod red. O. Tiszczarki, Lublin-Równe 2010, s. 41-46; *Paremiologia i onomastyka w perspektywie współczesnych badań lingwokulturologicznych*, [w:] *Język rosyjski współczesnej Rosji*, red. nauk. W. Zmarzer, Warszawa 2010, s. 227-235; *Nazwy własne w kontekście procesu apelatywizacji. Aspekt kognitywnokulturologiczny*, [w:] „*Literatury i języki wschodniosłowiańskie wobec swego czasu historycznego*”, red. nauk. A. Ksenicz, M. Łuczyk, Zielona Góra 2010, s. 161-166). Jeden artykuł poświęciłem także jednostkom paremicznym z komponentem onomastycznym w aspekcie leksykograficznym (*Jednostki paremiologiczne z komponentem onomastycznym w praktyce leksykograficznej (współczesność i perspektywy)*), [w:] *Проблемы истории, филологии, культуры*. Журнал под руководством Отделения историко-филологических наук РАН, № 2 (24), гл. ред. М. Г. Абрамзон, Москва-Магнитогорск-Новосибирск 2009, s. 33-37). Wyniki studiów nad jednostkami paremicznymi z komponentem onomastycznym zaowocowały powstaniem rozprawy doktorskiej *Имя собственное в составе паремийных единиц (на материале русского и польского языков)* (Poznań 2008). Zmodyfikowana wersja pracy doktorskiej ukazała się dwa lata później pod tytułem *Паремийные единицы с ономастическим компонентом в современных русском и польском языках* (Volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin 2010. – 335 ss.). Monografię do druku pozytywnie zaopiniował prof. dr hab. W. Mokijenko. Po ukazaniu się książka otrzymała pozytywne recenzje na łanach czasopism „Etnolingwistyka”⁶ oraz „Rossica Olo-

⁶ J. Kalkuta, *Nazwy własne a przysłowia: Tomasz Szutkowski, „Jednostki paremiologiczne z komponentem onomastycznym we współczesnym języku rosyjskim i polskim”*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2010, 335 s., „Etnolingwistyka” 23, 2011, s. 274-276.

mucensia”⁷. W części pierwszej (*Теоретические предпосылки исследования*, s. 13-79) przedstawiłem najważniejsze koncepcje teoretyczne dotyczące nazwy własnej oraz opozycji *nomen proprium – nomen appellativum*. Analiza porównawcza pokazała, że najważniejszym elementem nazw własnych jest ich treść onimiczna (zasób informacji o oznaczanym obiekcie rzeczywistości pozajęzykowej, aktualizowany w procesie komunikacji). Nazwa własna posiadająca konotatywne komponenty znaczenia uzyskuje sens emotywno-obrazowy, czego wymiernym odzwierciedleniem są odpowiednie środki morfologiczne (formy augmentatywne i deminutywne). Rozważania teoretyczne kończy podrozdział poświęcony paremii jako jednostce systemu językowego. W rozdziale drugim (*Особенности онима в составе фразеологических единиц*, s. 81-147) została omówiona problematyka statusu komponentu (w tym nazwy własnej) jednostki idiomatycznej i paremicznej. Zastosowana metoda substytucji (według S. Gavrina) wykazała, iż w semantyce onimu jako komponentu jednostki paremicznej zachodzą zmiany trojakiemu rodzaju: 1) jej treść onimiczna oraz znaczenie leksykalne jest całkowicie nieczytelne na poziomie paremii; 2) treść onimiczna jest czytelna na poziomie jednostki paremicznej przy zaniku znaczenia leksykalnego; 3) znaczenie leksykalne nazwy własnej pozostaje aktualne na poziomie semantyki paremii przy zaniku treści onimicznej. Rozdział drugi kończy analiza kulturologiczna poszczególnych komponentów antroponimicznych, wśród których przeważają imiona osobowe (postaci biblijnych, świętych Kościoła Katolickiego i Cerkwi Prawosławnej, postaci historycznych) obok nazwisk, przydomków, imion odojcowskich i przezwisk. Przeprowadzona w rozdziale trzecim (*Конфронтативный анализ паремийных единиц с антропонимическим компонентом в русском и польском языках*, s. 149-229) wieloaspektowa analiza konfrontatywna pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków: 1) w jednostkach paremicznych występują nazwy własne przede wszystkim w formie podstawowej (oficjalnej); 2) pod względem pochodzenia przeważają antroponimy związane z religią i kulturą chrześcijańską; 3) pod względem genderologicznym dominują imiona męskie. Konkluzją przeprowadzonych badań jest propozycja stworzenia odrębnego słownika jednostek paremicznych z komponentem onomastycznym. Ideę podobnego słownika na gruncie idiomatyki przedstawiłem w oddzielnym artykule (*О проекте росыско-польского словаря фразеологии онимастической*, [w:] *Слово з перспективы языкознaвцы и tłumacza*, t. IV, red. nauk. A. Pstyga, Gdańsk 2012, s. 233-240).

---

⁷ А. Архангельская, Томаш Шутковски: *Паремийные единицы с ономастическим компонентом в современном русском и польском языках*, „Rossica Olomucensia” nr 2, vol. LI, s. 191-195.

Po napisaniu rozprawy doktorskiej moje dociekania badawcze skierowały się w stronę zagadnień paremiologii i paremiografii. Wcześniejsze eksploracje dotyczące funkcjonowania nazw własnych w paremiach zwróciły moją uwagę na znaczące nieuporządkowanie terminologiczne oraz problem ustalenia swoistego centrum wielkiej rodziny przysłów. Kwestiami natury teoretycznej zająłem się w kilku artykułach (*Przysłowie właściwe jako centralna jednostka w systemie paremiologicznym*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas X. Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych*, pod red. M. Aleksiejnki i H. Waltera, Szczecin 2010, s. 347-355 *Крылатые выражения и их соотношение с паремийными единицами*, [w:] *И вновь продолжается бой. Сборник научных статей*, гл. ред. В. М. Мокшенко, Магнитогорск 2010, s. 292-294 *O metajęzyku współczesnej paremiologii*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas XI. Frazeologia słowiańska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym*, pod red. M. Hordy, W. Mokijenki, T. Szutkowskiego i H. Waltera, Szczecin 2012, s. 611-616 *Современная паремология и её соотношение с другими научными дисциплинами*, „*Annales Neophilologiarum*”, z. 6, 2012, s. 117-123). Oprócz zagadnień teoretycznych, zająłem się problemem przekładu prognostyków (*Przysłowia kalendarzowe a problemy przekładu*, „*Kalba ir kontekstai*” 2011, vol. IV (2), s. 185-191), międzyjęzykowymi paralelami paremicznymi (*Русско-немецко-польско-испанские паремийные параллели как средство отражения общеевропейской культуры*, [in:] „*Investigaciones comparadas ruso-espanolas: aspectos teóricos y metodológicos*”. *Ponencias y comunicaciones*, eds. R. G. Tirado, I. Votyakova, L. Sokolova, L. Safronova, Granada 2011, s. 704-709) oraz kulturowym aspektem współczesnych transformacji paremicznych („*Дружба*” и „*друг*” в языковой картине мира (на материале паремнологических трансформ), „*Studia Rossica Posnaniensia*” 2010, z. XXXV, s. 281-287; *Лексика паремийных трансформ как средство отражения актуальных процессов синхронической динамики современного русского языка*, [in:] *Tipología Léxica*, ed. R. G. Tirado, I. Votyakova, Granada 2013, s. 225-230).

Wykorzystanie narzędzi informatycznych oraz wolnych zasobów internetowych w prowadzonych badaniach zaowocowało powstaniem artykułu (we współautorstwie z J. Fedorushkovem) na temat zautomatyzowanej komputerowej ekscerpcji połączeń atrybutywnych (*Лексико-грамматическая сочетаемость атрибутивных словосочетаний русского языка в контексте методов компьютерной эксцерпции*, [in:] „*La lengua y literatura rusa en el espacio educativo internacional: estado actual y perspectivas*”, eds. R. G. Tirado, L. Sokolova, I. Votyakova, Granada 2010, s. 1564-1569). Ponadto w jednym artykule omówiłem zjawisko ekwiwalencji frazeologicznej (*Типы фразеологической эквивалентности в близкородственных языках*, [w:] *Русский язык и русская речь в XXI веке: проблемы и перспективы*, Ижевск 2007, s. 104-111).

Udział w zespole badawczym prof. A. Arkhangielskiej z Uniwersytetu w Ołomuńcu (Czechy) pozwolił mi spojrzeć na problematykę badań paremiologicznych z perspektywy

lingwistyki ekologicznej (rozdział *Paremiologia i ekologia języka*, [w:] A. Arkhanhelska, T. Arkhanhelska, O. Levchenko, I. Mileva, S. Rudenko, O. Tyshchenko, T. Szutkowski, *Lingvokulturologický a lingvoekologický přístup ke studiu jednotek jazyka a řeči: Monografie*, Olomouc 2013, s. 251-281). Uwieńczony wydaniem monografii projekt doprowadził do wniosku, iż współczesna paremiologia w kontekście zadań ekologii języka powinna skupić się na badaniach historyczno-etymologicznych, dydaktyce przysłów oraz utrwalaniu aktualnie funkcjonujących jednostek paremicznych zarówno w postaci kanonicznej, jak i w postaci ich transformacji. Ważnym zadaniem pozostaje analiza dawnych źródeł tekstowych, w których kryje się rozproszona paremiologia, często nieuwzględniona nawet przez monumentalne opracowania paremiograficzne. Przeprowadzona przeze mnie analiza „Moralistów” Wacława Potockiego, poety wielce zasłużonego dla polskiej paremiologii, zachęca do lektury wszystkich jego dzieł w poszukiwaniu zaginionych czy też zapomnianych przysłów. Taki cel stawiam sobie w najbliższej przyszłości, co mogłoby zaowocować wydaniem odrębnego słownika paremiologii idiolektu Wacława Potockiego.

Uwieńczeniem kilkuletnich badań w zakresie paremiologii i paremiografii jest przedstawiona na wstępie monografia, która miała za zadanie uporządkować terminologię paremiologiczną, stworzyć oraz opisać stratyfikację jednostek paremicznych, a następnie przeanalizować rosyjsko- oraz polskojęzyczne zbiory i słowniki paremiologiczne pod kątem zastosowanych w nich metod opisu słownikowego, co w rezultacie umożliwiło zarysowanie dalszych perspektyw rozwoju współczesnej paremiografii. Analiza problemów metodologicznych w zakresie opisu leksykograficznego jednostek paremicznych miała również dać pewne podstawy teoretyczne, co z kolei wpisuje się w zadania metaleksykografii i zainicjować dalszą naukową refleksję metaparemiograficzną.

W dalszych, oczekujących na druk pracach, zająłem się problematyką przekładową paremiologii (*Paremiologia jako marker kulturowy – implikacje dla rosyjsko-polskich relacji przekładowych*), amerykańskimi i zachodnioeuropejskimi szkołami paremiologicznymi (*Jednostka paremiczna w europejskich i amerykańskich nurtach lingwistycznych*) oraz zagadnieniem transformacji paremicznych we współczesnej polszczyźnie (*Niedaleko pada kokos od palmy. O transformacjach przysłowiowych we współczesnej polszczyźnie*). W najbliższej przyszłości planuję opracowanie eksperymentalnego słownika polskich antyprzysłów, którego bazą wyjściową będzie zawartość minimum paremiologicznego G. Szpili.

6. Udział w projektach badawczych:

Od 2009 roku współrealizuję projekt badawczy w ramach badań statutowych *Języki słowiańskie w świecie kultury*. W latach 2011-2013 brałem udział jako współwykonawca w międzynarodowym projekcie badawczym *Kultura a struktura slovanských jazyků v období globalizačních proměn: lingvoekologický přístup* (kierownik: prof. dr hab. Alla Arkhanhelska, Univerzita Palackého v Olomouci, Czechy). Od 2012 roku biorę udział w badaniach realizowanych przez Uniwersytet w Granadzie (Hiszpania), temat: *Eslavística, caucasología y tipología lingüística (HUM827)* (kierownik: prof. Rafael Guzmán Tirado).

7. Udział w konferencjach naukowych:

Brałem udział w ogólnopolskich konferencjach naukowych (językoznawczych i interdyscyplinarnych) organizowanych przez różne ośrodki akademickie w Polsce: uniwersytety w Gdańsku, Lublinie, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu, Zielonej Górze, a ponadto w konferencjach przygotowywanych przez zagraniczne ośrodki naukowe: Biełgorod (Rosja), Granada (Hiszpania), Greifswald (Niemcy), Magnitogorsk (Rosja), Mińsk (Białoruś), Moskwa (Rosja), Murmańsk (Rosja), Sankt Petersburg (Rosja), Wilno (Litwa) (wykaz konferencji wraz z tytułami wystąpień: Załącznik nr 3 pkt. II.I poz. 1-34).

8. Udział w komitetach organizacyjnych i radach naukowych czasopism:

Od 2005 roku jestem członkiem komitetu organizacyjnego Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Słowo. Tekst. Czas” organizowanej przez Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego, Instytut Sławistyki Uniwersytetu Ensta Moritza Armdta w Greifswaldzie (Niemcy), Instytut Języka Rosyjskiego im. W. W. Winogradowa Rosyjskiej Akademii Nauk oraz Komisję Frazeologiczną Międzynarodowego Komitetu Sławistów; w latach 2007-2013 pełniłem funkcję sekretarza komitetu organizacyjnego tej konferencji. Obecnie jestem sekretarzem Kolegium Redakcyjnego czasopisma naukowego „Annales Neophilologiarum” (lista „B” wykazu MNiSW za 5 punktów).

9. Inne prace organizacyjne:

Od 2011 roku jestem członkiem Wydziałowego Zespołu ds. Jakości Kształcenia Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, w którym odpowiadam za bieżącą kontrolę dokumentacji kierunków i specjalności prowadzonych na Wydziale Filologicznym. Ponadto brałem udział w pracach Kierunkowego Zespołu ds. Jakości Kształcenia (kierunek filologia, specjalność filologia rosyjska) w trakcie wdrażania przepisów i norm Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego.

Od 2012 roku jestem członkiem Wydziałowej Komisji Wyborczej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego.

Od 2009 roku pełnię funkcję Przewodniczącego Rady Naukowo-Programowej Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Pyrzycach, gdzie zajmuję się współtworzeniem oferty dydaktycznej dla Słuchaczy tegoż Uniwersytetu.

W latach 2005-2013 byłem członkiem Kolegium Redakcyjnego oraz redaktorem technicznym cyklicznego tomu prac naukowych „Słowo. Tekst. Czas”.

Po pozytywnym przejściu procedury konkursowej zostałem powołany na mocy Zarządzenia Nr 30/2011 Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 marca 2011 roku w skład Rady Młodych Naukowców II kadencji.

10. Działalność dydaktyczna:

Prowadzę (lub prowadziłem) zajęcia (laboratoria, ćwiczenia, wykłady i wykłady monograficzne, seminarium) na studiach dziennych i zaocznych na następujących kierunkach: filologia, specjalność filologia rosyjska (*praktyczna nauka języka rosyjskiego, tłumaczenie korespondencji handlowej, tłumaczenie aktów notarialnych, rosyjski język oficjalno-urzędowy, praktyka przekładu języka oficjalno-urzędowego, język biznesu w aspekcie translatorycznym, wybrane zagadnienia z gramatyki konfrontatywnej, realioznawstwo rosyjskie, stylistyka, translatoryka tekstu artystycznego, seminarium dyplomowe, teoria przekładu, tłumaczenie przysięgłe, język prawny i prawniczy w teorii i praktyce przekładoznawstwa, język specjalistyczny w aspekcie lingwistycznym i formalno-prawnym, zastosowanie technologii komputerowej we współczesnej lingwistyce i translatoryce, podstawy lingwistyki komputerowej, teoria i praktyka przekładu tekstów specjalistycznych, paremiologia i paremiografia słowiańska*

w aspekcie porównawczym), filologia, specjalność filologia angielska, germańska, romańska (teoria przekładu, językowo-kulturowe aspekty przekładu, dydaktyka języka obcego).

Pełniłem też obowiązki recenzenta prac licencjackich i magisterskich na kierunku filologia, specjalność filologia rosyjska.

Prowadziłem szkolenia w ramach XIII (2014) i XIV (2015) Szczecińskich Laboratoriów Tłumaczy (sekcja języka rosyjskiego) organizowanych przez Zarząd Pomorskiego Koła Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS oraz Szkołę Tłumaczy Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego.

11. Działalność popularyzatorska:

W ramach działalności popularyzatorskiej wygłosiłem referaty: *Stan i rozwój polszczyzny w dobie chrystianizacji (do końca XII wieku)* w czasie Seminarium „Dziedzictwo św. Ottona” (Urząd Miejski Pyrzyce, 2005) oraz *Współczesna polszczyzna na progu XXI wieku (zjawiska, procesy, tendencje rozwojowe)* dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Pyrzycach (2009). Dwukrotnie wygłaszałem wykład inauguracyjny w czasie Uroczystej Inauguracji Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Pyrzycach: *Co nam w duszy gra? Muzyka oczami językoznawcy. W stronę syntezy humanistycznej* (2010), *Kulturowy obraz kobiety* (2011). Dwukrotnie odbyłem spotkania z uczniami Szkoły Podstawowej nr 2 im. Leonida Teligi w Pyrzycach na temat imiennictwa Ziemi Pyrzyckiej w związku z publikacją książki „Antroponimia Ziemi Pyrzyckiej” (2008) oraz na temat znaczenia wiedzy o języku we współczesnej humanistyce (2011).

12. Nagrody i wyróżnienia:

Za działalność naukową otrzymałem dwie nagrody:

- Medal Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego *Amicus Scientiae et Veritatis* przyznany uchwałą Zarządu STN z dnia 28.10.2010 r. za badania naukowe w dziedzinie językoznawstwa, a szczególnie w zakresie onomastyki Pomorza Zachodniego.
- Nagroda II stopnia J.M. Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego za osiągnięcia naukowe za 2010 r.

Ponadto zostałem uhonorowany następującymi nagrodami i wyróżnieniami:

- Nagroda Artystyczna Gminy Pырzyce (2005).
- Nagroda Burmistrza Pырzyc za osiągnięcia naukowe (2009).
- Wyróżnienie Ludzie Ziemi Pырzyckiej nadane przez Radę Powiatu Pырzyckiego (2009).
- Srebrna Odznaka Honorowa Gryfa Zachodniopomorskiego nadana uchwałą Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego nr 1427/09 z dn. 12.10.2009 r. w uznaniu zasług dla rozwoju regionu.

Tomasz Szutkowski